

Ajdin Muhedinović

Amra Čusto, Uloga spomenika u Sarajevu u izgradnji kolektivnog sjećanja na period 1941. – 1945. i 1992. – 1995. : komparativna analiza, Institut za historiju – Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, Sarajevo, 2013. 142 str.

U izdanju Instituta za historiju i Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa u Sarajevu objavljena je 2013. godine knjiga Amre Čusto koja razmatra i uspoređuje kulturu sjećanja na prostoru Sarajeva i uže okolice. Sama knjiga predstavlja doraden magistarski rad obranjen 2012. godine na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerzitetu u Sarajevu.

Autorici je temelj istraživanja Narodnooslobodilačka borba (NOB) i period Agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (1992. – 1995.), te je tako i koncipirala svoj rad u kojem je u dvije veće tematske cjeline prezentirala „kulture“ sjećanja na spomenute periode. Nakon toga je autorica u jednom kraćem poglavlju pristupila komparativnoj analizi i prikazala tranziciju i izmjene u kulturi sjećanja, ali i samom društvu na prostoru Sarajeva u spomenutim periodima.

Pogled na kulturu sjećanja i važnost istraživanja ovog procesa, cilj istraživanja i literaturu koja se bavi ovom temom autorica daje u uvodnom dijelu svoje knjige. U prvom poglavlju naslovljenom *Spomenici i sjećanja* (str. 17–40) pokazuje se da su spomenici, kao spoj slike, simbola i ideja, svojom monumentalnošću i težnjom da budu „vječni“, faktori koji svakodnevno utječu na preispitivanje i nadogradnju identiteta čovjeka. Spomenici su javni, nastaju kao produkt rada određenih institucija vlasti i kao takvi zanimljivi su zbog poruka koje šalju, jer one predstavljaju mnogo više od pukog podsjećanja na određene događaje i osobe. Autorica ističe, a kasnije u svojoj knjizi i potvrđuje, da do intenzivnije izgradnje spomenika i spomen-obilježja dolazi nakon uspostave novih režima. Kako su članovi Komunističke partije Jugoslavije bili apsolutni gospodari nakon Drugog svjetskog rata, tako su oblikovali kulturu sjećanja po svojim shvaćanjima i ideologiji. Međutim, nestankom komunističke vlasti, kao jedine prisutne političke grupacije, u Jugoslaviji je otvoren prostor za rušenje socijalističkih spomenika i izgradnju novih, s vjersko-nacionalnim predznacima. Autorica se u ovom dijelu knjige osvrće i na prve spomenike na prostoru Sarajeva koji su bili povezani s Prvim svjetskim ratom i stradanjem onih koji su pali u borbi. Tu se također osvrće na spomenik posvećen austrougarskom prijestolonasljedniku Franji Ferdinandu i njegovoj supruzi Sofiji, ubijenima u atentatu, i izmjenama kroz koje je isti spomenik prolazio četiri puta – svaki put sa smjenama državnopravnih okvira.

U sljedećem je poglavlju predstavljeno kolektivno sjećanje u Sarajevu kroz spomenike NOB-a kao procesa u kojem je uz Socijalistički savez radnog naroda BiH (SSNRBiH) i raznih općinskih i republičkih komisija, glavnu ulogu u očuvanju sjećanja na događaje iz Drugog svjetskog rata imao Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR). U socijalističkom periodu sjećanje i način sjećanja na NOB imali su krucijalan značaj za legitimaciju režima. Međutim, autorica objašnjava kako je slika NOB-a bila slika epopeje, dosta pojednostavljena, u kojoj su postajale isključivo dvije strane, pravedna – predvođena partizanima i strana zla – predvođena okupatorima i njihovim suradnicima. Istaknuto je i to da je u socijalističkom periodu velika pažnja posvećena načinu komemoriranja događaja s ciljem odavanja poštovanja poginulim borcima, ali i odgojno-propagandnim djelovanjem na društvo. Kasnije se pri izgradnji spomenika vodilo računa o njihovoj funkcionalnosti, te o neracionalnom trošenju sredstava tijekom njihove izgradnje. Autorica u ovom dijelu teksta ukazuje na dva vala intenzivne gradnje spomenika. Prvi je bio neposredno nakon rata (1950. – 1960.) u kojem se, pod utjecajem sukoba Staljin – Tito, nastojalo distancirati od gradnje izrazito monumentalnih spomenika, te i na ovom primjeru isticati posebnost jugoslavenskog socijalizma. Drugi val intenzivnije gradnje spomenika bio je osamdesetih godina kada se već počela osjećati kriza komunističkog režima.

U ovom poglavlju predstavljena su i dva najznačajnija spomenika antifašizma u Sarajevu, Vječna vatra i Vraca. Vječna vatra izgrađena je 1946. godine, a plamen je upaljen tijekom proslave prve godišnjice oslobođenja kojoj je prisustvovao Josip Broz Tito. S druge strane,

spomen-kompleks Vraca najmonumentalnije je memorijalno mjesto posvećeno antifašizmu, otvoreno na Dan državnosti 25. studenog 1981. godine. Autorica objašnjava razlike između ovih spomenika. Vječna vatra izgrađena je neposredno nakon rata, što je odnos prema njoj učinilo dosta emotivnijim tako da je ostala očuvana do danas. Ipak, sam se odnos mijenjao s vremenom pa je tekst na spomen-ploči kod Vječne vatre promijenjen u nekoliko navrata. S druge strane, kompleks Vraca je u potpunosti devastiran i upravo o odnosu prema ovim i drugim spomenicima i utjecaju društveno-političke tranzicije na percepciju spomenika NOB-a govori se na kraju ovog poglavlja.

Kulturu sjećanja na period 1992. – 1995. autorica je predstavila u drugom dijelu knjige. U postsocijalističkom periodu dolazi do velikog zaokreta i preispitivanja dotadašnjeg načina kolektivnog sjećanja. Ratna događanja učinila su zajednički život skoro pa nemogućim, iskristalizirala su se uglavnom jednonacionalna naselja i teritoriji na većem dijelu Bosne i Hercegovine, a Sarajevo je postalo grad s apsolutnom bošnjačkom većinom, što je i kulturu sjećanja na ovom prostoru usmjerilo u određenom pravcu. Opsada, obrana i stradanje osnovni su i ključni činioci nove kulture sjećanja u Sarajevu, koja se počela graditi još tijekom ratnih događanja. Prvi su spomenici zapravo groblja, *mezarja* koja su fizički i simbolički značajno izmijenila javni prostor grada, a nakon rata su šehidska groblja postala značajnim mjestima okupljanja i sjećanja na žrtve i događaje prošlog rata. Glavna obilježja nove kulture sjećanja, kako navodi autorica, postala su vjera, nacija i tradicija što je i osnovna razlika od kulture sjećanja iz socijalističkog perioda. Često pokazuje kako su vjera i nacija savladale ideju multietnične Bosne i Hercegovine i njene Armije u kojoj su sudjelovali borci različitih konfesija. Izgradnja jedinstvenog obilježja poginulim borcima Armije Republike Bosne i Hercegovine započela je formiranjem Komisije 1996. godine. Jedan od neupitnih simbola na svim nišanima bio je ljiljan, koji je kroz zastavu i grb Republike i Armije postao sastavnim dijelom identiteta Bošnjaka. Međutim, natpisi na nišanima Bošnjaka bili su vjerski, što je onemogućilo da ta obilježja ipak budu jedinstvena, pa su pripadnicima Armije koji su bili druge konfesije, stavljeni pripadajući simboli ili su ostali prazni. Koliko je vjerski faktor opteretio moderno bosanskohercegovačko društvo, istaknuto je i na primjeru obilježavanja Dana boraca šehida za koji je odlučeno da bude drugi dan Ramazanskog bajrama, za pravoslavne borce Armije to je pravoslavni Božić (8. siječnja), dok je blagdan Svi sveti (1. studenog) Dan poginulih boraca Armije za katolike.

Jedno od najreprezentativnijih i najznačajnijih mjesta sjećanja i okupljanja kada je u pitanju period 1992. – 1995. su Kovači, groblje u kojem je sahranjen najveći broj šehida (1487). Tome djelomično doprinosi činjenica da je na ovom groblju ukopan Alija Izetbegović, te da se u neposrednoj blizini nalazi Muzej *Alija Izetbegović* kao još jedan mehanizam čuvanja sjećanja na bitne događaje devedesetih godina. Autorica ovdje ističe ulogu Islamske vjerske zajednice koja je preuzela brigu o očuvanju sjećanja na poginule borce, ali je i tijekom rata vodila brigu o njihovom duhovnom životu, što potvrđuje izgradnja atipične džamije na Igmanu 1993. godine.

U ovom poglavlju svoje mjesto dobile su i Sarajevske ruže, krateri granata, koje predstavljaju svojevrsan antispomenik jer nemaju nikakva vjersko-nacionalna obilježja, a na najbolji način prikazuju koliko je traumatično bilo živjeti u Sarajevu tijekom višegodišnje opsade. Iako su jako važne zbog svoje autentičnosti, skoro su u potpunosti nestale zbog odnosa vlasti prema ovakvim spomenicima. Vrlo bitno mjesto u kolektivnom sjećanju stanovnika Sarajeva pripada i sarajevskom Tunelu spasa, izgrađenom 1993. godine, koji je imao vitalan značaj za preživljavanje i opstanak stanovništva i grada.

U posljednjem dijelu svoje knjige Čusto je pristupila komparaciji određujući sličnosti i razlike između kultura sjećanja na ova dva perioda. Sve su promjene naziva ulica i trgova, škola, izmjena odnosa prema spomenicima iz socijalističkog perioda rezultat smjene ideologija i dezintegracije društva koja je nastupila početkom devedesetih godina.

Na kraju, potrebno je istaknuti da knjiga Amre Čusto predstavlja osvježenje kada je u pitanju bosanskohercegovačka historiografija, jer se bavi pitanjima koja su u velikoj mjeri zapostavljena. Svojim pristupom i odabirom teme, značajno je doprinijela izučavanju kulture sjećanja na prostoru Bosne i Hercegovine.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Pro tempore

Časopis studenata povijesti, br. XIII

Zagreb, 2018.

Pro tempore

Časopis studenata povijesti

Godina XIII, broj 13, 2018.

Glavni i odgovorni urednik

Ivan Grkeš

Zamjenica glavnog urednika

Lucija Bakšić

Uredništvo

Mihaela Marić

Lucija Bakšić

Mario Katić

Igor Krnjeta

Urednici pripravnici

Andrija Banović

Matej Lisičić

Matea Altić

Marta Janković

Alen Obrazović

Saša Vuković

Lektura i korektura

Alina Jušić

Ema Maglić

Ema Botica

Tanja Jelinić

Karla Papeš

Mateja Papić

Borna Treska

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević

dr. sc. Estela Banov

dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

dr. sc. Nikica Gilić

dr. sc. Tomislav Galović

dr. sc. Hrvoje Gračanin

dr. sc. Emil Heršak

dr. sc. Branimir Janković

mr.sc. Vedran Obućina

dr. sc. Sanja Potkonjak

dr. sc. Martin Previšić

dr. sc. Marko Šarić

mr. sc. Filip Šimetin Šegvić

mr. sc. Nikola Tomašegović

Dizajn i priprema za tisak

Rene Jelenić

Prijevod s engleskog jezika

Alen Obrazović

Ema Bonifačić

Paula Fajt

Izdavač

Klub studenata povijesti –

ISHA ZAGREB

ISSN: 1334-8302

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti -

ISHA Zagreb (za: Redakcija *Pro tempore*)

Filozofski fakultet

Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Email:

pt.urednistvo@gmail.com

Časopis je besplatan.

Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/pro-tempore>

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kluba studenata povijest – ISHA Zagreb i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta.